

CƠ HỘI VÀ THÁCH THỨC TRONG VIỆC NÂNG CAO CHẤT LƯỢNG TẠP CHÍ KHXH CỦA VIỆT NAM THEO TIÊU CHUẨN QUỐC TẾ

TRẦN MẠNH TUẤN

Viện Thông tin KHXH

Có thể nói, các thách thức cho quá trình nâng cao chất lượng tạp chí khoa học xã hội (KHXH) là vô cùng lớn, nếu không muốn nói là không thể vượt qua một cách nhanh chóng. Tuy nhiên, không vì thế mà chúng ta không đặt mục tiêu và nỗ lực vươn tới, vì chất lượng và tầm ảnh hưởng của tạp chí khoa học nói chung, KHXH nói riêng được sử dụng làm tham biến phản ánh trình độ phát triển, uy tín về khoa học của các cá nhân, cộng đồng khoa học trên các phạm vi. Bài viết tuy mới chỉ phân tích sơ bộ về các cơ hội và thách thức đối với việc nâng cao chất lượng các tạp chí KHXH của Việt Nam theo tiêu chuẩn quốc tế, nhưng qua đó, hy vọng sẽ góp phần gợi ý cho các nhà quản lý, bản thân các tạp chí khoa học những giải pháp và hướng đi phù hợp.

Cơ hội

Các cơ hội chung

Toàn cầu hóa, hợp tác quốc tế trong hoạt động khoa học và công nghệ (KH&CN) là xu thế và động lực của quá trình phát triển trong thời đại hiện nay, nó đòi hỏi và thôi thúc các tạp chí khoa học cần không ngừng nâng cao chất lượng của mình *theo xu hướng và các chuẩn mực chung mang tính quốc tế*.

Sự phát triển khoa học theo các xu hướng đa ngành, liên ngành đã mở ra cơ hội lớn đối với các tạp chí khoa học nói chung, mở ra một cơ hội đặc biệt quý giá đối với hệ thống tạp chí khoa học của các nước đang phát triển, nơi mà nền khoa học còn cần những bước phát triển vượt bậc.

Cơ sở hạ tầng thông tin dành cho hoạt động nghiên cứu, thông tin và xuất bản cho phép các tạp chí khoa học tiến hành phương thức xuất bản trực tuyến - một

phương thức đảm bảo cho việc phổ biến tạp chí đến mọi nơi trên thế giới một cách tức thời, do đó tạo cho người dùng có điều kiện khai thác nội dung thông tin vào mọi lúc, ở mọi nơi với một phương thức đơn giản và thuận tiện. Bên cạnh đó, cơ sở hạ tầng thông tin cho phép các tạp chí thu hút được sự hợp tác, tham gia vào các quá trình xuất bản (đặc biệt là công tác tư vấn, thẩm định đối với các công trình khoa học dự kiến được công bố) của các nhà khoa học, các chuyên gia ở mọi nơi trên thế giới bởi khả năng trao đổi và giao lưu thông tin rất mạnh mẽ.

Hệ thống pháp luật và ý thức về vấn đề bản quyền trong xã hội hiện nay đã trở thành cơ sở xã hội quan trọng để các tạp chí khoa học được phát triển trong một môi trường pháp lý chặt chẽ và lành mạnh. Bản quyền là một trong các nội dung quan trọng bậc nhất thu hút sự quan tâm của mọi thành viên tham gia vào các

lĩnh vực liên quan tới các quá trình tạo lập, luân chuyển, lưu giữ, phổ biến, khai thác thông tin.

Cơ hội của Việt Nam

Trình độ và đội ngũ cán bộ nghiên cứu trong các ngành KHXH ở nước ta lớn mạnh không ngừng, được phân bố trên khắp

các vùng, địa phương. Các tổ chức nghiên cứu - đào tạo về các ngành KHXX - hệ thống cơ sở chủ yếu tạo ra các kết quả khoa học đã không ngừng lớn mạnh. Riêng tại Viện Hàn lâm KHXX Việt Nam, hệ thống tổ chức này bao gồm gần 40 tổ chức trực thuộc với khoảng 2,000 cán bộ nghiên cứu. Bên cạnh đó, hệ thống đào tạo bậc sau đại học (thạc sĩ, tiến sĩ) về các ngành KHXX ở nước ta được xem là phát triển trên một quy mô rất rộng lớn so với các nước có điều kiện và hoàn cảnh tương tự như nước ta. Cho đến nay, hầu hết các ngành, lĩnh vực nghiên cứu đều đã có bậc đào tạo sau đại học. Đây là một lợi thế rất lớn sẽ được tận dụng tốt nếu chúng ta ban hành các chính sách phù hợp để họ có các đóng góp trực tiếp vào việc nâng cao chất lượng tạp chí KHXX theo các tiêu chuẩn quốc tế.

Sự quan tâm của các nhà khoa học trên thế giới đối với các vấn đề mang tính khu vực, các cộng đồng và quốc gia đang phát triển. Một xu hướng nghiên cứu được thể hiện khá rõ rệt hiện nay là nhiều cá nhân, tổ chức khoa học của các nước phát triển (Mỹ, Anh, Pháp, Nhật Bản, Canada, Úc...) quan tâm tới đối tượng nghiên cứu là các khu vực, cộng đồng thuộc các nước nghèo, đang phát triển. Một hệ quả tất yếu từ đây là xuất hiện nhiều công trình nghiên cứu của các nhà khoa học tại các nước đang phát triển, trong đó có nước ta. Một ví dụ tiêu biểu là các Hội thảo quốc tế về Việt Nam học đã và đang thu hút ngày càng nhiều học giả của các nước trên thế giới tham gia. Riêng đối với nước ta, đội ngũ các nhà khoa học nước ngoài là Việt kiều cũng có một số lượng khá lớn, nhiều người trong số họ chiếm giữ các vị trí quan

trọng tại các tổ chức nghiên cứu, đào tạo của nước ngoài.

Nhờ các bước đi tiên phong của một số tạp chí khoa học của Viện Hàn lâm KH&CN Việt Nam, nhờ sự quan tâm của cộng đồng đối với việc công bố các công trình nghiên cứu trên các tạp chí khoa học có uy tín của thế giới, mà kinh nghiệm về việc đánh giá các tạp chí khoa học ở nước ta ngày càng được nâng lên rõ rệt. Ngoài ra, qua 2 năm triển khai đề án nâng cấp tạp chí khoa học tại Viện Hàn lâm KH&CN Việt Nam, chúng ta cũng đã thu được rất nhiều kinh nghiệm và bài học quý giá trong khi theo đuổi các mục tiêu này. Tiêu biểu là: cơ chế và kinh nghiệm xây dựng và duy trì hoạt động Hội đồng biên tập mang tính quốc tế; một số biện pháp thu hút tác giả là người nước ngoài; quy trình kiểm soát và các biện pháp nâng cao chất lượng các bài viết trên tạp chí; quy trình, các phương thức tổ chức xuất bản trực tuyến; kinh nghiệm sử dụng nguồn tài chính nhằm nâng cao chất lượng tạp chí...

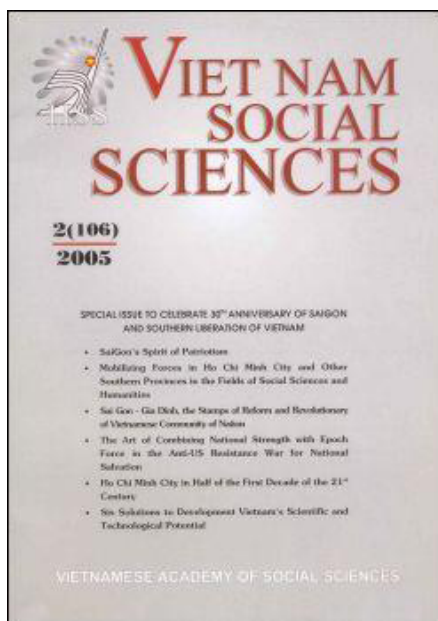
Thách thức

Nâng cao chất lượng tạp chí KHXX của Việt Nam là công việc mới, phức tạp và đòi hỏi phải có sự đầu tư, phối hợp chặt chẽ của tất cả các chủ thể có vai trò quyết định cũng như trực tiếp tham gia triển khai. Bên cạnh các khía cạnh mang tính chất chuyên môn, nghiệp vụ chặt chẽ, thì các tạp chí KHXX còn chịu sự chi phối của các tiền đề, bao hàm các yếu tố về khía cạnh tư tưởng, phản ánh chủ trương, đường lối, chính sách của hệ thống chính trị hiện tại của nước ta. Tuy nhiên, đây là nội dung có những tính chất khác biệt, cần được nghiên cứu, trao đổi trong các công trình nghiên

cứu khác và chúng tôi xin phép không đi sâu phân tích ở đây.

Là một nước tiềm lực kinh tế còn hạn chế, trình độ phát triển các ngành KHXX chưa cao, các ngành công nghiệp xuất bản, thông tin còn ở giai đoạn mới phát triển, do vậy việc nâng cao chất lượng các tạp chí lại càng khó khăn, phức tạp. Có thể đưa ra hình ảnh so sánh sau: đầu tư cho khoa học có sự khác biệt rất căn bản đối với đầu tư cho các hoạt động sản xuất kinh doanh cũng như các lĩnh vực đời sống, phục vụ an sinh xã hội. Ở một khía cạnh nào đó, cũng như trên bình diện xã hội, có thể xem việc đầu tư cho khoa học mang tính chất gián tiếp so với các lĩnh vực đầu tư khác. Hơn nữa, đầu tư phát triển tạp chí khoa học nói chung, tạp chí KHXX nói riêng lại còn mang tính chất gián tiếp so với đầu tư cho khoa học, tức là khoản đầu tư *gián tiếp của gián tiếp*. Sự chồng chất *tính chất gián tiếp đó* (đầu tư cho các tạp chí khoa học) vô hình trung làm giảm tính chất căn bản, cấp bách *của vấn đề* đối với quan điểm và các tiếp cận của những người quản lý, hoạch định chính sách. Từ đó tất dẫn tới hiệu quả phát triển hệ thống tạp chí khoa học bị giảm thiểu, trình độ phát triển hệ thống này không đạt được như kỳ vọng. Đó là thách thức cơ bản nhất cho toàn bộ các chương trình, dự án nâng cấp tạp chí khoa học nói chung ở nước ta. Trên cơ sở cách đặt vấn đề như trên, dưới đây là những phân tích cụ thể về các thách thức đặt ra cho quá trình nâng cao chất lượng tạp chí KHXX của Việt Nam.

Một là, trình độ nghiên cứu các ngành KHXX của nước ta còn hạn chế so với trình độ chung trên thế giới, nhất là ở những ngành như Triết học, Tâm lý học, Xã

hội học, Kinh tế học, Luật học... Điều này được thể hiện qua các số liệu thống kê về trích dẫn khoa học còn hạn chế. Đây là một thách thức đối với việc công bố kết quả nghiên cứu trên các tạp chí KHXH có uy tín trên thế giới của các nhà khoa học Việt Nam, cũng như việc xây dựng và phát triển các tạp chí KHXH của nước ta sao cho trở thành các diễn đàn khoa học có uy tín, thu hút được sự tham gia lâu dài của các nhà khoa học khác trên thế giới.

Hai là, tôn chỉ, mục đích và đối tượng phục vụ của các tạp chí KHXH chưa quan tâm đúng mức tới tính quốc tế, quá trình toàn cầu hóa, hội nhập quốc tế trong các ngành khoa học. Những năm gần đây, các tạp chí khoa học của chúng ta mới thật sự quan tâm tới chất lượng phần tóm tắt bằng tiếng Anh các bài nghiên cứu chính trên mỗi số tạp chí. Tuy nhiên, việc phổ biến, phát hành các tạp chí KHXH đến các cộng đồng khoa học nước ngoài cũng chưa được xem như một mục đích mà nhiều tạp chí theo đuổi. Bằng

chứng của điều này là hiện có rất ít các tạp chí khoa học nói chung, tạp chí KHXH nói riêng quan tâm đến phương thức xuất bản trực tuyến, một phương thức có ưu thế đặc biệt lớn cho việc phổ biến tạp chí trên phạm vi toàn cầu, nhờ thế, người đọc nước ngoài dễ dàng và thuận tiện trong việc truy cập, khai thác thông tin. Bên cạnh đó, vấn đề lựa chọn phạm vi, phương diện nghiên cứu thuộc các ngành, lĩnh vực mới chủ yếu mang tính đặc thù của vùng, khu vực, mà chưa thật sự chú trọng tới phương diện nghiên cứu có khả năng thu hút sự quan tâm của những cộng đồng, quốc gia khác.

Ba là, quy trình xuất bản các tạp chí khoa học chưa hợp lý, khoa học và ổn định. Hầu hết các tạp chí khoa học của nước ta, trong đó có các tạp chí KHXH chưa xây dựng và tuân thủ một quy trình xuất bản đủ đảm bảo chất lượng tin cậy. Hầu hết các tạp chí khoa học chưa quan tâm tới công tác phản biện - một khâu quan trọng đảm bảo chất lượng của mỗi công trình được công bố. Công tác phản biện và các chuẩn mực khoa học là những yếu tố quyết định tới chất lượng khoa học của các công trình được xuất bản, đồng thời đóng vai trò như một cơ chế kiểm soát và chế định ý thức về bản quyền đối với các tác giả khi công bố các công trình của mình. Hầu như các tạp chí KHXH chưa chú trọng đến điều này. Ở đây, các tạp chí KHXH phải đối diện với vấn đề này ở mức nhạy cảm và phức tạp hơn, bởi việc sử dụng không minh bạch ý tưởng, kết quả nghiên cứu đã có trong các ngành KHXH là *đề thực hiện* cũng như *khó phán xét* hơn rất nhiều so với các ngành khoa học tự nhiên và kỹ thuật.

Bốn là, các tiêu chuẩn quốc

tế về cơ cấu Hội đồng biên tập, tác giả các công trình nghiên cứu của tạp chí chưa được quan tâm đúng mức. Điều này thể hiện rất rõ ở tất cả các tạp chí của Viện Hàn lâm KHXH Việt Nam. Trong các hoạt động khoa học khác, Viện có sự hợp tác chặt chẽ với nhiều cá nhân, tổ chức có uy tín ở nước ngoài. Tuy vậy, qua khảo sát, chưa thấy sự hợp tác này được thể hiện qua việc tham gia của các nhà khoa học nước ngoài trong Hội đồng biên tập các tạp chí khoa học; số lượng các tác giả là nhà khoa học nước ngoài *công bố lần đầu* và có chủ đích lâu dài sẽ công bố các kết quả của mình trên các tạp chí khoa học của nước ta còn hết sức khiêm tốn. Đây là một trong các tiêu chuẩn quan trọng để các tạp chí khoa học được xếp vào hàng các tạp chí có uy tín trên thế giới mà nhiều tổ chức lớn hiện sử dụng.

Năm là, các vấn đề về trách nhiệm pháp lý liên quan tới việc công bố kết quả nghiên cứu, vấn đề bản quyền trong hoạt động khoa học của các nhà khoa học còn cần được cải thiện. Đây là hạn chế khá phổ biến đối với các nước đang phát triển và nền khoa học tại đó chưa có truyền thống và chưa đạt ở trình độ cao. Tình trạng vi phạm quyền sở hữu trí tuệ còn hết sức phổ biến, đã ảnh hưởng rõ rệt tới sự minh bạch, rõ ràng trong việc công bố các kết quả nghiên cứu trên các tạp chí khoa học. Các tạp chí chưa chú trọng đến các yêu cầu mang tính kỹ thuật thể hiện việc trích dẫn các kết quả nghiên cứu, ý tưởng khoa học đã có trong các bài báo được công bố.

Sáu là, chính sách phát triển, chiến lược và lộ trình nâng cao chất lượng tạp chí KHXH chưa

được quan tâm và xây dựng một cách đồng bộ, hệ thống trên các phạm vi. Thực trạng này được thể hiện thông qua nhiều ví dụ cụ thể. Trong hệ thống các chỉ tiêu thống kê khoa học, chỉ thấy tồn tại chỉ tiêu thống kê về số bài báo được công bố, nhất là các bài báo được công bố trên các tạp chí khoa học có uy tín nước ngoài và được trích dẫn, trong khi đó, để đánh giá trình độ phát triển của tổ chức khoa học, không có chỉ tiêu phản ánh sự tồn tại và chất lượng của tạp chí khoa học do tổ chức đó xuất bản. Các chính sách hiện tại khuyến khích các nhà khoa học công bố công trình khoa học trên các tạp chí khoa học có uy tín trên thế giới, trong khi chưa thực sự chú trọng khuyến khích việc nâng cao chất lượng các tạp chí khoa học trong nước, mà ở đây nếu có, mới chỉ ở mức dành các nguồn tài chính cụ thể để các tạp chí này phát triển một cách tự phát: chưa xuất hiện một định hướng, chiến lược, chính sách, quy trình phát triển chất lượng các tạp chí khoa học chung của quốc gia; trong các đề án phát triển các tổ chức nghiên cứu, đào tạo, cơ quan quản lý nhà nước chưa quan tâm và đòi hỏi trong đó cần phải có nội dung về phát triển tạp chí khoa học trực thuộc.

Bây là, sự thiếu hụt nguồn nhân lực đủ trình độ đáp ứng được nhu cầu nâng cao chất lượng tạp chí theo các tiêu chuẩn quốc tế: đội ngũ lãnh đạo tạp chí, các biên tập viên chuyên nghiệp, các nhân viên kỹ thuật và trị sự.

Tám là, sự khan hiếm về tài chính. Hầu hết các tạp chí đều không có nguồn tài chính ở mức tối thiểu để duy trì hoạt động của Hội đồng biên tập. Triển khai công đoạn *phản biện khoa học* đối với

các bài báo, mà thành viên tham gia vào các tổ chức, công việc quan trọng trên về cơ bản lại là các nhà khoa học có uy tín ở trong và ngoài nước, thường không thuộc thành phần *cơ hữu* của cơ quan chủ quản tạp chí. Đây là một trong số các nội dung mang tính chính sách cần được giải quyết. Hơn nữa, ngay khi còn rất khan hiếm, thì các quy định hiện hành trong việc sử dụng nguồn tài chính này hầu như chưa thực sự hướng tới mục tiêu tối thượng là nâng cao chất lượng khoa học của các công trình xuất bản trên tạp chí. Các tạp chí KHXH thường dành tỷ lệ lớn nguồn tài chính hiện có để trả nhuận bút cho các tác giả, mà hầu như phần tài chính dành cho các công đoạn khác trong quy trình xuất bản, đặc biệt là phần chi phí dành cho việc đọc phản biện là rất ít, nếu không muốn nói là không có.

Ngoài ra, hạn chế về trình độ ngoại ngữ (của đội ngũ biên tập viên trong các tạp chí KHXH, bản thân các tác giả), kỹ năng viết một bài báo khoa học... cũng là những thách thức cho việc nâng cao chất lượng tạp chí KHXH theo tiêu chuẩn quốc tế.

Việc áp dụng các tiêu chuẩn quốc tế đối với các tạp chí khoa học, xét cho cùng, chỉ được xem là *phương tiện* để đạt đến mục tiêu lâu dài là các tạp chí khoa học sẽ trở thành và luôn là diễn đàn khoa học của các nhà khoa học ở mọi nơi trên thế giới. Và như vậy, có thể thấy để cho các tạp chí KHXH của Việt Nam đạt được các tiêu chuẩn quốc tế đã là việc rất khó, thì việc để các tạp chí này duy trì được các tiêu chuẩn đó còn khó hơn rất nhiều. Nhưng đó lại là việc rất cần phải làm để góp phần phát triển bền vững nền KH&CN

nước nhà và chủ động hội nhập được với nền KH&CN thế giới ■

Tài liệu tham khảo

1. Advances in Natural Sciences: NanoScience and NanoTechnology.

At: <http://iopscience.iop.org/2043-6262/>

2. Bouyssou D., Marchant T. *Bibliometric rankings of journals based on Impact Factors: An axiomatic approach*. Journal of Informetrics. 2011. Volume 5, Issue 1, January. pp. 75-86.

3. Cheng Su, Yun Tao Pan, Yan Ning Zhen... *PrestigeRank: A new evaluation method for papers and journals*. Journal of Informetrics. 2011. Volume 5, Issue 1, January. pp. 1-13.

4. Chuyên đề về trắc lượng thư mục. Thông tin và tư liệu. 2009. số 2. tr 1-20.

5. Hội thảo Nâng cao chất lượng xuất bản các tạp chí KH&CN chuyên ngành của Viện Hàn lâm KH&CN Việt Nam. <http://www.vast.ac.vn>

6. Phùng Diệu Anh. *Quy trình xuất bản trực tuyến theo tiêu chuẩn của mạng quốc tế truy cập các ấn phẩm khoa học (INASP) và các vấn đề áp dụng tại Viện KHXH Việt Nam: Đề tài nghiên cứu cấp bộ*. Chủ nhiệm ThS Phùng Diệu Anh. Viện Thông tin KHXH. 2008. 85 tr.

7. Rew D., Holland K. Advice to journal editors and publishers: Securing accession for a journal to Scopus. 10 p.

8. The Thomson Reuters Impact Factor. At: http://thomsonreuters.com/products_services/science/free/essays/impact_factor/

9. Viện Hàn lâm KH&CN Việt Nam và IOP Publishing (UK) hợp tác xuất bản tạp chí quốc tế Advances in Natural Sciences: Nanoscience and Nanotechnology. At: <http://www.vast.ac.vn>

10. Xiaojun Hu, Ronald Rousseau, Jin Chen. *On the definition of forward and backward citation generations*. Journal of Informetrics. 2011. Volume 5, Issue 1, January. pp. 27-36. http://wokinfo.com/products_tools/multidisciplinary/webofscience/contentexp/asiapac/Backtotop